

ANTROPOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ KOSTERNÍCH POZŮSTATKŮ Z POHŘEBIŠTĚ ÚNĚTICKÉ KULTURY V PRAZE-ĎÁBLICÍCH

Vítězslav Kuželka

Kosterní pozůstatky ze čtrnácti hrobů únětického pohřebiště v Praze-Ďáblicích (podrobně *Kostka – Smejtek 2012*) byly předány vyzvednuté v číslovaných papírových sáčcích. Pro přehlednost ponecháváme původní roztrídění antropologického materiálu, i když v jednom sáčku se někdy nacházejí kosti z více jedinců, nebo kosti z jednoho jedince jsou ve více sáčcích. Spolu s materiálem byly archeologem předány nákresy jednotlivých hrobů, které velmi usnadnily hodnocení často dosti složitých nálezových situací. V osmi hrobech byl pochován pouze jeden jedinec, v jednom hrobě byli pochováni dva jedinci. V pěti hrobech byl jedinec z hlavního pohřbu pochován na místo původních starších hrobů, čímž došlo k jejich narušení a k přesunu kosterních pozůstatků dříve pochovaných jedinců do neanatomické polohy. Lze jen litovat toho, že antropolog nemohl být z objektivních důvodů přímo při vyzvedávání nálezů, protože by se tím usnadnila identifikace jednotlivých jedinců a snad by mohly být získány ještě další informace.¹

1. Kostrový hrob č. 22b

V hrobě č. 22b byl pochován jeden dospělý jedinec.

Sáček č. 161/93 – lidská kostra

Lebka leží na pravém spánku. Horní končetiny jsou složeny na prsou a dolní končetiny jsou ohnuty v kolenou.

Lebka: Lebka je posmrtně rozlámaná a deformovaná tlakem okolní zeminy. Zachována je především mozgovna, z kostry obličejové jsou v nálezů pouze zlomky horní a dolní čelisti a volné trvalé zuby. Mozgovna je gracilní, s tenkými lebečními kostmi a slabými svalovými úpony. Týl lebky byl pravděpodobně plochý. Pohlavní znaky na lebce odpovídají zcela ženskému pohlaví, snad s výjimkou silnější nadbradavkové hrany. Lebeční švy jsou na vnější straně mozkovny nesrostlé, na vnitřní straně mozkovny srůstají nebo jsou již zcela srostlé. Stupeň abraze zubů odpovídá věku 20 až 30 let. Celkový počet zachovaných zubů je 28. Zuby jsou bez zubního kazu a ani na volných zubních lůžkách nejsou patologické změny. Chybějící zuby byly ztraceny až posmrtně.

Páteř: Obratle se zachovaly převážně ve zlomcích. Zlomky atlasu a čepovce jsou gracilní a bez patologických změn. Z hrudních obratlů jsou zachovány oblouky. Na posledních bederních obratlích je náznak řídnutí kostní tkáně (osteoporóza).

Žebra a lopatky: Zlomky žeber různé délky jsou střední stavby a jinak bez patologického nálezu. Střední stavby jsou také zlomky lopatek.

Klíční kosti: Klíční kosti mají odlomené konce. Jsou střední stavby, slabě zakřivené, pravá je výrazně silnější.

Pažní kosti: Pažní kosti mají odlomené hlavice. Jsou střední stavby, se silnými svalovými úpony. Na přední straně kostí, ve směru hran velkých hrbolků jsou vytvořeny zvláštní drsnatiny, pravděpodobně pro úpony vel-

kých prsních svalů. Jde o tzv. entezopatie, které vznikají chronickým přetěžováním příslušných svalů. Pravá pažní kost je silnější než levá.

Kosti předloktí: Vřetenní kosti mají silně vyvinutou mezikostní hranu, jinak jsou gracilní. Také loketní kosti jsou gracilní, s ulomenými dolními konci. Mají silně vytvořené hrany odvracíjících svalů

Kosti rukou: Kosti rukou jsou gracilní s hladkými kloubními ploškami.

Kosti stehenní: Kosti jsou střední stavby. Pravá má poškozené konce, levá je bez dolní epifyzy. Drsné čáry na jejich zadních stranách vystupují do podoby pilastru, svalové úpony jsou silné. Podle rozsahu trámčité kosti v hlavici můžeme odhadnout věk jedince na 20–30 let. Největší délka pravé stehenní kosti je přibližně 394 mm.

Kosti bérců: Poškozené holenní kosti mají střední stavbu a stranové oploštění. Kloubní plochy jsou hladké. Zlomky lýtkových kostí mají výraznou kanelaci pro úpony svalů.

Kosti nohou: Kosti nohou jsou gracilní a bez patologického nálezu.

Závěr: V hrobě č. 22b byla pohřbena žena ve věku 20–30 let s výškou postavy asi 159 cm podle délky stehenní kosti.

Měla spíše gracilní lebku s pravděpodobně plochým týlem a kostru střední stavby. Na kostech horních končetin měla vytvořeny velmi silné svalové úpony. Na obou pažních kostech byly symetricky vytvořeny zvláštní drsnatiny, pravděpodobně pro úpony velkých prsních svalů. Jde o tzv. entezopatie, které vznikají chronickým přetěžováním příslušných svalů a drážděním jejich úponů. Prsní svaly napomáhají pohybům paží. Vzhledem k tomu, že pravá pažní kost (stejně jako klíční kost) je silnější

¹ Práce vznikla v rámci VZ PM MK 00002327201.

než levá, můžeme předpokládat, že pravá horní končetina byla u ženy dominantní. Kostí předloktí měla gracilní. Silné svalové úpony jsou vytvořeny i na dolních končetinách. Na obou kostech holenních je patrné jejich stranové oploštění (mesoknémie). Podle výrazného předboltcovitého žlábků (*sulcus praeauricularis*) na pánvi jde zřejmě o ženu, která již rodila.

Všech dvacet osm trvalých zubů je bez zubního kazu a ani na prázdných zubních lůžkách nejsou patologické změny. Stejně tak nebyly nalezeny patologické změny ani na ostatním skeletu.

2. Kostrový hrob č. 22c

Kostrový hrob č. 22c obsahoval kromě hlavního pohřbu dospělého jedince i další kosti, uložené v jeho nohách, které byly v neanatomické poloze.

Sáček č. 145/93 - lidská kostra z hlavního pohřbu

Kostra víceméně uložená v anatomické poloze. Lebka leží na pravém spánku. Horní končetiny leží na hrudníku, dolní končetiny jsou pokrčené v kolenou.

Lebka: Z lebky je částečně zachována mozkovna, neúplná horní čelist a dolní čelist bez kloubních hlaviček. V čelistech se nachází dvacet šest trvalých zubů, ostatní zuby byly ztraceny až posmrtně. Lebka je gracilní, se slabými lebečními kostmi a svalovými úpony, podle vzhladu střednělebá až dlouholebá (meso až dolichomorfní). Z pohledu shora je elipsoidní. Má téměř vertikální čelo, její temeno opisuje jednoduchý oblouk a její týl je plochý. Kolem levého ušního otvoru je zelené zbarvení měďnatými ionty. Nosní otvor je srdčitý. Horní čelist má mělké špičkové jámy. Tvrdé patro je hluboké. Horní zubní oblouk je podkovovitý, dolní parabolický. Na přední straně dolního zubního oblouku je městnání předních zubů. Zuby jsou drobné, bez zubního kazu, na prázdných zubních lůžkách nejsou zánětlivé změny. Všechny zuby jsou již zcela vyvinuty, včetně třetích stoliček. Abraze zubů odpovídá věku 20–30 let. Na pravém horním vnitřním řezáku a dolním špičáku je porucha vývoje (hypoplazie) skloviny, která proběhla ve věku asi tří až čtyř let. Skus je klešťovitý.

Pohlavní znaky na lebce i na dolní čelisti jsou ženské. Nadočnicové oblouky jsou naznačené, bradavkové výběžky jsou malé, zevní týlní hrbol není vytvořen. Všechny zachované úseky lebečních švů jsou volné. Na čelní kosti je zachován v celé délce metopický šev. V bodě lambda byla pravděpodobně vytvořena větší vsutá kost. Na lebce nejsou známky násilí ani chorob.

Páteř: V nálezu jsou zlomky drobných hrudních a bederních obratů bez degenerativních změn a zbytky gracilní křížové kosti ze srostlých obratlů. Tělo prvního křížového obratle je stejně široké jako křídla.

Žebra: Zlomky gracilních žeber jsou bez hrudních konců.

Páneve: Z pánve byla vyzvednuta odlomená gracilní pravá kyčelní kost. Kyčelní hřeben je již zcela přirostlý. Boltcovitá kloubní plocha má mladistvý vzhled. Na jejím dolním okraji je pravděpodobně vytvořen slabý předboltcový žlábek, složený oblouk je dvojité, velký sedací zářez je pravděpodobně široký.

Dlouhé kosti končetin: Ze všech dlouhých kostí končetin jsou zachovány pouze neúplné diafýzy. Kostí jsou gracilní, se slabými svalovými úpony. Na kostech holenních není stranové oploštění. V nálezu jsou i zlomky gra-

cilní patní kosti.

Mezi lidskými kostmi se nacházejí i zlomky z rozštípaných zvířecích kostí, včetně jednoho zvířecího článku prstu.

Sáček č. 134/93 - lidské kosti z pohřbu v nohách

Zlomky mozkovny a zlomek horní čelisti s parabolickým zubním obloukem a mělkou špičkovou jámou. Podle utváření glabely a očnic na zlomcích čelní kosti jde spíše o ženu. Šířka nosního otvoru je 26 mm. Stav chrupu odpovídá věku 20–30 let. V nálezu jsou i zlomky zvířecích kostí.

Sáček č. 146/93 - lidské kosti z pohřbu v nohách

Zlomky mozkovny, žeber a pánve, dolní konec levé kosti pažní, poškozené kosti stehenní, diafýzy kostí holenních a poškozená levá hlezenní kost

Lebka: Z lebky je zachovaná neúplná mozkovna. Na vnitřní straně lebečních kostí je sintrový povlak. Zachované lebeční švy jsou volné, týl je plochý.

Ostatní kostra: Zlomky žeber jsou bez hrudních konců, střední stavby.

Zlomek kosti pažní je gracilní, jeho kloubní plochy jsou hladké.

Na zlomku pánve nejsou pohlavní znaky, stavba pánve je spíše gracilní.

Zachované části stehenních kostí jsou střední stavby, se středně vyvinutými svalovými úpony. Podle vývojového stádia trámčité kosti v hlavici kosti stehenní jde o jedince, zemřelého ve věku 20–30 let.

Diafýzy holenních kostí jsou střední stavby a jsou stranově oploštělé, ale jejich stupeň oploštění nelze měřit.

Hlezenní kost je střední stavby

Závěr: V hrobě 22c se pravděpodobně nacházejí kosterní pozůstatky dvou jedinců. Kromě jedince z hlavního pohřbu se u jeho nohou nacházejí kosti dalšího jedince.

1. Kostra z hlavního pohřbu: Na kostře z hlavního pohřbu můžeme, podle pohlavních znaků na lebce a v souhlasu se znaky na pánvi, stanovit ženské pohlaví jedince. Podle vývoje chrupu a přirůstání epifýz na kostře jde o dospělého ženu. Abraze chrupu je minimální a odpovídá věku dožití 20 až 30 let.

Lebka je velmi gracilní, pravděpodobně středně dlouhá a úzká. Jeví se jako střednělebá až dlouholebá (meso až dolichomorfní) s eliptickým vertikálním obrysem. Její čelo je téměř vertikální, temeno opisuje jednoduchý oblouk, týl je plochý. Nosní otvor je srdčitý. Horní zubní oblouk je podkovovitý, dolní parabolický. Skus je klešťovitý. Tvrdé patro je hluboké. Z variet se na lebce vyskytuje kompletní zachovaný metopický šev a pravděpodobně i větší vsutá kost v bodě lambda.

Celá kostra se jeví velmi gracilní, svalové úpony jsou slabé. Na kostech holenních není stranové oploštění. Protože předboltcový žlábek je vytvořen velmi slabě, není možné se vyjádřit, zda již žena rodila.

Na přední straně dolního zubního oblouku je městnání předních zubů. Zuby jsou drobné, bez zubního kazu, na prázdných lůžkách nejsou zánětlivé změny. Ve věku asi tří až čtyř let došlo u některých zubů k poruše vývoje skloviny, která mohla být způsobena nepříznivými životními podmínkami, horečnatým onemocněním apod.

2. Lidské kosti z pohřbu v nohách: Většina kostí v nohách hlavního pohřbu, vedená pod čísly 134/93 a 146/93, patří velmi pravděpodobně podle stavby i demografic-

kých charakteristik jednomu jedinci. Jde pravděpodobně o ženu ve věku 20–30 let s plochým týlem mozkovny, s mělkou špičákovou jámou a se střední šířkou nosu. Hrudník a horní končetiny byly pravděpodobně gracilní, dolní končetiny střední. Na kostech holenních bylo stranové oploštění.

U kostry z hlavního pohřbu se nacházejí i zvrácení kosti.

3. Kostrový hrob 22 d

V hrobě č. 22 d se kromě kostry dospělého jedince z hlavního pohřbu nacházejí i lidské kosti z jiných jedinců při okrajích hrobové jámy. Tyto kosterní pozůstatky jsou neúplné a nejsou uloženy v anatomické poloze.

Sáček č. 193/93 – kostra z hlavního pohřbu

Kostra dospělého jedince s hlavou ležící na pravém spánku, s horními končetinami na prsou a dolními končetinami pokrčenými v kolenou.

Lebka: Z lebky je zachována téměř celá levá polovina, včetně levé poloviny dolní čelisti a 28 trvalých zubů. Lebka je gracilní, se slabými svalovými úpony, střednělebá až dlouholebá (mesomorfní až dolichomorfní). Z pohledu shora je elipsoidní, má téměř vertikální čelo, temeno opisuje jednoduchý oblouk, týl je velmi slabě zalomený. Zadní obrys lebky je domovitý. Při pohledu zepředu mají nízké očné šikmo obdélníkový tvar a nosní otvor je úzce oválný. Vertikální profil očné je téměř kolmý. Horní čelist je slabě prognátní, s mělkou špičákovou jámou. Kostěné patro je hluboké. Pohlavní znaky nejsou na samotné lebce příliš vyjádřeny s výjimkou silného jařmového oblouku a větších bradavkových výběžků. Silně vyjádřené mužské pohlavní znaky jsou naopak na dolní čelisti, která je robustní, vysoká s drsnatinami na vybočených čelistních úhlech. Lebka je středně dlouhá. Šířku lebky je možno jen přibližně rekonstruovat, jeví se jako velmi úzká až úzká. Lebka je středně vysoká. Horní obličej je nízký, stejně jako celý obličej. Chrup vykazuje abrazi asi na 30–40 let. Na žádném z 28 trvalých zubů není zubní kaz, na zachovaných zubních lůžkách nejsou chorobné změny. Na lebce nejsou známky násilí ani chorob.

Páteř: Atlas je mohutný a zeleně zbarvený měďnatými ionty na levé straně. Na obou stranách jsou vytvořeny laterální kostěné můstky, které překlenují žlábků páteřních tepen.

Čepovec má vpředu zelené zbarvení, na krční páteři nejsou degenerativní změny.

Ostatní obratle jsou zachovány velmi neúplně. Na některých hrudních a bederních obratlích jsou krycí desky těl miskovitě prohloubeny, což je příznakem osteoporózy. Degenerativní změny se však na hrudní i bederní páteři prakticky nevyskytují. Pravý meziobratlový kloub na rozhraní pátého bederního a prvního křížového obratle je zcela deformován artrózou, takže zanikla i kloubní ploška křížového obratle.

Z křížové kosti se zachoval pouze první křížový obratel. Tělo obratle je širší než křídla a celá křížová kost se jeví jako hypobazální.

Žebra: Zlomky žeber střední stavby jsou bez hrudních konců, na větším počtu kloubních plošek na hrbolcích jsou známky artrózy kloubního spojení mezi žeby a obratli.

Klíční kosti: Klíční kosti nejsou úplné, pravá kost je viditelně slabší, levá kloubní ploška je bez degenerativních změn.

Kosti pažní: Kosti jsou robustní s poškozenými konci. Na horních koncích jsou svalové úpony vyvinuty silně, jinak středně. Pravá kost je zřetelně silnější a delší. Největší délka pravé kosti je asi 332 mm, levé 330 mm. Stav trámčité kosti v hlavici odpovídá adultnímu věku. Ve velkém hrbolku pravé pažní kosti byla nalezena kostní cysta o průměru asi 15 mm.

Kosti vřetenní: Kosti jsou robustní se silnými svalovými úpony. Pravá kost je silnější. Největší délka pravé i levé kosti je 250 mm.

Kosti loketní: Jsou spíše robustní, se silnými úpony, zejména s mezikostní hranou. Největší délka pravé kosti je 267 mm, levá kost je ulomená.

Kosti rukou: Na kloubní plošce levé záprstní kosti palce jsou známky artrózy.

Páneve: Zlomky kyčelních a stydkých kostí. Kosti jsou robustní, se středně vyvinutými svalovými úpony, velký sedací zářez je úzký a asymetrický bez předboltcového žlábků, složený oblouk je jednoduchý.

Kosti stehenní: Robustní stehenní kosti se středně vytvořenými svalovými úpony. Mají poškozené hlavice a kloubní hrboly. Zachované kloubní plochy jsou hladké. Největší délka pravé kosti je asi 453 mm, levé kosti asi 456 mm.

Kosti holenní: Kosti holenní mají poškozené oba konce, jsou robustní se středně vyvinutými svalovými úpony. Kloubní plochy jsou hladké. Diafýzy kostí jsou stranově oploštělé, pravá je více.

Kosti lýtkové: Obě kosti mají poškozené konce. Jsou robustní a mají výrazně kanelovaný povrch pro silné svalové úpony.

Závěr: Podle pohlavních znaků na pánci a dolní čelisti můžeme na kostě z hlavního pohřbu jednoznačně určit mužské pohlaví. Věk jedince, odhadovaný podle braze chrupu a podle vývoje trámčité kosti v hlavici kosti pažní, stejně tak jako podle artrotických změn na kostě, můžeme odhadnout na 30–40 let. Podle délky dlouhých končetin byl muž vysoký asi 170 cm. Podle silnější pravé kosti pažní a vřetenní by se mohlo jednat o praváka, odporuje tomu slabší pravá klíční kost.

Samotná lebka je spíše gracilní, středně dlouhá a středně vysoká a pravděpodobně úzká. Jeví se jako střednělebá až dlouholebá s eliptickým vertikálním obrysem. Výška horního i celého obličje je nízká. Očné jsou nízké, šikmo obdélníkové, nosní otvor je úzce oválný. Dolní čelist je mohutná a vysoká, s výraznými mužskými pohlavními znaky. Má středně vystupující bradu.

Hrudník byl pravděpodobně střední stavby. Horní končetiny byly robustní se silnými svalovými úpony, zejména na ramenech a předloktích. Také dolní končetiny byly robustní, ale se středně vytvořenými svalovými úpony. Na kostech holenních je stranové oploštění.

Ani na jednom z 28 zachovalých trvalých zubů nebyl zjištěn zubní kaz. Na atlasu se oboustranně vyskytuje varieta laterálního kostního můstku, která ovšem nositele nijak neomezovala. Na hrudních a bederních obratlích se vyskytují známky řídnutí kostí (osteoporóza). Není možno rozhodnout, zda vznikly v souvislosti s nedostatečnou výživou nebo v souvislosti s artrotickými změnami na páteři. Ačkoliv degenerativní změny (spondylóza) se na tělech obratlů prakticky nevyskytují, byly nalezeny na několika hrbolcích žeber. Nejzávažnějším nálezem na páteři se jeví deformace pravého meziobratlového kloubu na rozhraní pátého bederního a prvního

křížového obratle artrózou. Tento nález, spolu s nálezem řídnutí obratlů, nás opravňuje k závěru, že pohřbený jedinec trpěl bolestí páteře. Znamky artrózy jsou i na kloubní ploše levé záprstní kosti palce ruky. V hlavici pravé kosti pažní byla náhodně objevena dosti objemná cysta. Kostní cysty jsou normálně bez klinických příznaků, ale mohou vést k patologické zlomenině kosti při úrazu.

Sáček č. 139/93 – lidské kosti

Lebka, zlomky křížové kosti, zlomky horních konců kostí stehenních, oba konce kosti lýtkové.

Lebka: Z lebky je zachovaná neúplná mozkovna a celkem 11 trvalých volných zubů. Mozkovna je gracilní, dlouholebá (dolichomorfní) s elipsovitém vertikálním obrysem. Čelo je kolmé, temeno opisuje plynulý oblouk, týl je klenutý. Mozkovna je středně dlouhá a úzká, podle lebečního indexu je dlouholebá (dolichokranní).

Na lebce jsou vytvořeny ženské pohlavní znaky. Čelo je kolmé, nadočnicové oblouky naznačené, bradavkové výběžky jsou malé až střední, zevní týlní hrbol je nevytvořen. Všechny lebeční švy jsou na vnitřní i vnější straně mozkovny volné. Na čelní kosti je zachován úplný metopický šev, který je volný. V bodě lambda je vytvořena vsutá kost, další vsutá kost je v levé polovině lambdového švu a v levém bodě asterion. Abrazé zubů je minimální. Dolní třetí stolička byla neprořezána a má zatím vytvořenou pouze korunku. Vývoj chrupu odpovídá věku 15 až 20 let. Všechny zuby jsou bez zubního kazu.

Křížová kost: Drobné zlomky křížové kosti podle barvy a charakteru zlomků nepatří k lebce.

Kosti stehenní: Velmi robustní zlomky horních konců stehenních kostí se silnými svalovými úpony. Jsou velmi pravděpodobně mužské a patří tedy také jinému jedinci.

Kost lýtková: Oba konce kosti pravděpodobně jedné kosti lýtkové, podle barvy a charakteru nepatří k lebce.

Závěr: Lebka patří ženě ve věku 15 až 20 let. Je gracilní, dolichomorfní a má elipsovité vertikální obrysy. Je středně dlouhá, úzká a dlouholebá. Na čelní kosti je zachován úplný metopický šev. V bodě lambda je vytvořena vsutá kost, další vsutá kost je v levé polovině lambdového švu a v levém bodě asterion. Zachované zuby jsou bez zubního kazu. Ostatní kosti jsou z dospělých jedinců a nepatří k lebce.

Sáček č. 164/93 – lidské kosti ze severní části hrobu, ve východní stěně

Obratle, zlomky žeber, kosti rukou a nohou, loketní kosti, volné zuby. Kosti pocházejí od různých jedinců.

Páteř: Na zlomku krčního obratle je vidět stopy po srůstu těla a oblouku. Tři poslední bederní obratle nemají přirostlé prstencové epifýzy. Z křížové kosti je zachován pouze první křížový obratel s přirostlými epifýzami a osteochondrózou prvního stupně patří jinému jedinci.

Ostatní kosti: Samostatná epifýza vřetenní kosti. Dva trvalé volné zuby (stolička a špičák) jsou s minimální abrazí. Loketní kosti s ulomenými konci patří zřejmě jinému jedinci. Pravá kost je výrazně silnější než levá. Zlomky žeber a kosti rukou a nohou nelze přiřadit.

Závěr: V sáčku č. 164/93 jsou kosti nejméně dvou jedinců, z toho jednoho jedince ve věku 15 až 20 let a jednoho dospělého jedince.

Sáček č. 167/93 – lidské kosti složené v nohách pohřbu v severní stěně

Sáček č. 1

Páteř: Robustní poškozená hypobazální křížová kost. Výrazná osteochondróza na kloubním spojení mezi bederní a křížovou páteří.

Klíční kosti: Střední stavby, středně zakřivené se silnými svalovými úpony. Pravá klíční kost je silnější. Artróza pravého hrudněkyčelního kloubu.

Kosti předloktí: Pravé kosti předloktí jsou robustní, na distálních kloubech obou kostí je artróza.

Žebra: Zlomky žeber jsou robustní.

Páneve: Zlomky robustní pánve se silnými svalovými úpony. Sedací zářez je asymetrický a úzký, předboltcový žlábek není vytvořen. Pravá jáma kyčelního kloubu je velká s hladkým povrchem.

Sáček č. 2 – kosti patří nejméně třem jedincům

1: Obě kosti holenní a kost stehenní

Kost stehenní: Kost střední stavby se středními svalovými úpony, horní konec diafýzy je předozadně oploštěn. Na kosti je vytvořen třetí chocholík. Podle stupně vývoje trámčité kosti v hlavici zde odhadujeme věk jedince na 20–30 let.

Kosti holenní: Středně silné kosti stranově oploštělé s hladkými kloubními plochami. Na pravé je vytvořena laterální dolní kloubní faseta, která se uvádí jako adaptace na „život v podřepu“, na levé kosti nelze tento znak hodnotit.

2: Levá pažní kost: Střední stavby se silnými svalovými úpony, dlouhá nejméně 316 mm, což odpovídá výšce postavy u muže 167 cm, a ženy 165 cm. Podle vývoje trámčité kosti v hlavici jde o jedince ve věku 40–50 let.

3: Stehenní kosti: Obě kosti neúplné a robustní se silnými svalovými úpony. Artróza kolenního kloubu I. stupně alespoň na pravém kloubu (vlevo nelze hodnotit)

Pravá kost holenní: Robustní se silnými svalovými úpony. Na horní kloubní ploše artróza I. stupně a na mezihrbolové vyvýšenině jsou kostní výrůstky vysoké asi 10 mm. Je stranově oploštělá.

Závěr: Pod číslem č. 167/93 byly vyzvednuty kosti nejméně tří jedinců. Jeden z nich je nepochybně muž, stáří lze určit u dvou zbylých jedinců na 20–30 let a 40–50 let.

Sáček č. 177/93 – lidské kosti ze severní části hrobu, v západní stěně

Odlomené diafýzy pravé stehenní a lýtkové kosti.

Stehenní kost je gracilní a má předozadně oploštělý horní konec diafýzy (platymérie). Lýtková kost má výraznou kanelaci pro úpony svalů. Kosti nelze jednoznačně přiřadit ke zbývajícím jedincům v hrobě. Podle gracility kostí by se snad mohlo jednat o ženu.

Závěr: V sáčku č. 177/93 jsou pouze neúplné kosti pravé dolní končetiny. Podle gracility kostí by se snad mohlo jednat o ženu.

Sáček č. 189/93 – lidské kosti ze severní části hrobu, ve východní stěně

V sáčku jsou kosti několika jedinců, z nichž jeden není dospělý.

Lebka: V nálezu je pouze jeden třenový zub s ukončeným vývojem a téměř bez abrazé.

Páteř: Několik neúplných hrudních a bederních obratlů a zlomky krčních obratlů.

Obratle nemají přirostlé prstencité epifýzy.

Pánev: Pravá sedací a kyčelní kost, levá kyčelní. Pánevní kosti střední stavby jsou zcela srostlé, ale nejsou přirostlé kyčelní hřebeny. Epifýza na sedacím hrboleu právě přirůstá. Velké sedací zářezy jsou široké a symetrické, předboltcový žlábek je vytvořen. Boltcové plochy jsou poškozené.

Ostatní kosti: Zlomky gracilních žeber nemusejí pocházet ze stejného jedince jako pánev. V nálezů je nepřirostlá dolní epifýza stehenní kosti, další zlomek dolní epifýzy patří jinému jedinci a jsou zde projevy artrózy kolenního kloubu. Levá neúplná vřetení kosti střední stavby patří staršímu jedinci. Kostí nohou a rukou patří také staršímu jedinci, na drobných kostech jsou kostěné uzly, na okrajích kloubních ploch robustních kostí hlezenných jsou artrotické lemy. Úpony Achillových šlach na patních kostech jsou osifikované.

Závěr: V sáčku č. 189 se nacházejí kosti nejméně dvou jedinců. Jedním z nich je žena ve věku 15 až 20 let, která již pravděpodobně rodila. Ke kostře ženy patří volný zub, obratle, pánevní kosti, nepřirostlá dolní epifýza stehenní kosti, levá kolenní česka. Kostra ženy byla pravděpodobně střední až drobné stavby.

Další kosti patří maturnímu až senilnímu jedinci: neúplná kost pažní, dolní konec kosti loketní, zlomek epifýzy kosti stehenní, kosti nohou a rukou. Na kosti stehenní a hlezenných jsou artrotické lemy, na krátkých kostech nohou a rukou jsou kostěné uzly. Žebra nelze určit.

Sáček č. 190/93 – lidské kosti složené za hlavou hlavního pohřbu v jižní stěně

Sáček s lebkou

V sáčku jsou zlomky lebky a obratlů

Lebka: Z lebky je zachována mozkovna, poškozené jařmové kosti, část horní čelisti, celá dolní čelist a volné zuby. Lebka je gracilní, dlouholebá (dolichomorfní) a má eliptický vertikální obrys. Čelo je kolmé, temeno ploché a týl je slabě klenutý. Očnice jsou vodorovně obdélníkové. Zadní obrys lebky je přechodného tvaru mezi tvarem bombovitým a domovitým. Bradavkové výběžky směřují dovnitř. Pohlavní znaky na lebce jsou, s výjimkou delších bradavkových výběžků, ženské. Věncový a šípový šev je téměř srostlý, a to jak na vnitřní, tak na vnější straně mozkovny. Lambdový šev začíná srůstat na vnitřní straně. Metopický šev je slabě zachován. Mozkovna je dlouhá a velmi úzká, podle hodnoty lebečního indexu dlouholebá. Dolní čelist je gracilní s trojhranným bradavkovým hrbolem a vybočenými úhly se slabými drsnatinami. Brada je mírně vystupující. Dolní zubní oblouk je parabolický. V dolní čelisti je zachováno 13 drobných trvalých zubů, ostatní zuby byly ztraceny posmrtně. Abraze zubů je rovnoměrná a podle jejího stupně můžeme odhadnout věk jedince na 40–50 let. Celkem 23 volných zubů je bez zubního kazu.

Obratle: Poškozený atlas je gracilní s velkým obratlovým otvorem. Poškozený zub čepovce na rozšířenou kloubní plošku pro zub čepovce s osteofytickými lemy.

Sáček č. 1

Zlomky obratlů, žeber, neúplné stehenní kosti, zlomky pánve, články prstů z rukou a nohou.

Páteř: Zlomky bederních obratlů jsou velmi poškozené, bez patologických změn. Z křížové kosti je zachován pouze první křížový obratel. Křížová kost je hypobazální. Tělo je širší než křídla.

Pánev: Zlomky pánevních kostí jsou spíše robustní. Velký sedací zářez je pravděpodobně široký a symetrický. Předboltcové žlábků jsou silně vytvořené.

Stehenní kosti: Neúplné stehenní kosti střední stavby. Svalové úpony jsou střední až silné. Drsné čáry vystupují do podoby pilastru, Charlesovy fasety jsou vytvořeny. Na laterální straně dolního konce pravé stehenní kosti je drobný kostěný výrůstek (exostóza). Podle vývoje trámčité kosti v hlavici pravé kosti můžeme věk jedince odhadnout na 40–50 let.

Ostatní kosti: Zlomky žeber jsou střední stavby. Na jednom článku nohy je artróza.

Sáček č. 2

Zlomky obratlů, žeber a lopatek, pravá kolenní česka, neúplné kosti klíční, pažní, vřetení, loketní, pravá kost holenní, zlomky kostí lýtkových, kosti rukou a nohou.

Kosti klíční: Gracilní klíční kosti jsou bez obou konců. Svalové úpony jsou silné, pravá kost je o něco silnější než levá.

Kosti pažní: Obě kosti jsou bez hlavic a dolních konců. Jsou gracilní se silnými svalovými úpony. Pravá kost je o něco silnější, na levé kosti je silnější drsnatina pro úpon velkého prsního svalu.

Kosti vřetení: Pravá kost má odlomený dolní konec, z levé je zachován pouze poškozený distální zlomek. Kostí jsou gracilní se silnými svalovými úpony.

Kosti loketní: Pravá kost je poškozená, z levé je zachován střední zlomek. Kostí jsou gracilní se silnými svalovými úpony.

Kosti bérce: Pravá zachovaná holenní kost je gracilní se stranovým oploštěním těla (mesoknémie). Svalové úpony jsou silné, laterální strana těla kosti je vyhloubena podélným žlábkem. Zlomky lýtkových kostí jsou výrazně kanelované.

Ostatní kosti: Zlomky obratlů, žeber a lopatek jsou gracilní. Gracilní je také pravá česka. Na levé patní kosti je rozdělená přední kloubní ploška pro kost hlezenní a výrazná kladka lýtkových svalů. Rozměry patní kosti odpovídají spíše ženskému pohlaví.

V nálezů je čepovec a hrudní obratel mladého dospělého jedince.

Závěr: Lebka a většina kostí z obou sáčků patří velmi pravděpodobně jednomu jedinci a proto můžeme učinit společný závěr. Podle pohlavních znaků na pánvi, na lebce a na kosti patní můžeme určit ženské pohlaví. Z rozsahu trámčité kosti v hlavici kosti stehenní můžeme určit věk ženy na 40–50 let. Stavba kostry je střední. Na dolních končetinách jsou silné svalové úpony. Na jednom článku nohy je artróza. V nálezů je čepovec a hrudní obratel jiného mladého dospělého jedince a kořen zubu velkého zvířete.

Sáček č. 191/93 – lidské kosti složené za hlavou hlavního pohřbu v západní stěně

Sáček č. 1 – mozkovna a dvě dolní čelisti

Z obou dolních čelistí patří k lebce starší a větší dolní čelist s pravým poškozeným ramenem a poškozenými zubními lůžky.

1: Lebka s dolní čelistí: Z lebky je částečně zachována mozkovna, jařmové kosti, malý zlomek horní čelisti, dolní čelist s olámanými zubními lůžky a poškozeným pravým ramenem a 25 volných zubů. Mozkovna je střední až gracilní, se středními svalovými úpony, střednělebá až dlouholebá (mesomorfní až dolichomorfní). Z pohledu shora

je elipsoidní, má vertikální čelo, ploché temeno a slabě klenutý týl. Kostěné patro je pravděpodobně hluboké. Délka lebky je střední. Dolní čelist je střední stavby s trojhrannou bradou a vybočenými úhly s drsnatinami. Dolní zubní oblouk je parabolický. Je zachováno 25 volných zubů se silnou abrazí. Na jednom horním třenovém zubu je zubní kaz. Velké bradavkové výběžky, střední nadočnicové oblouky, velké okrajové hrbolky na jařmových kostech a úhly dolní čelisti svědčí pro mužské pohlaví. Na vnitřní straně mozkovny jsou všechny úseky lebečních švů obliterované, na vnější straně je obliterace švů částečná. Abrazie zubů odpovídá věku 50 až 60 let.

2: Samostatná dolní čelist: Dolní čelist je spíše malá, střední stavby s trojhranným bradovým hrbolem a s vbočenými úhly bez drsnatin. Zuby jsou drobné, bez zubního kazu, na prázdných zubních lůžkách nejsou zánětlivé změny. Je zachováno šest trvalých plně vytvořených zubů, ostatní zuby byly ztraceny posmrtně. Třetí stoličky nejsou prořezány a jsou z nich vyvinuty pouze korunky. Abrazie zubů odpovídá věku do 20 let. Na přední straně dolního zubního oblouku je městnání předních zubů a v důsledku toho je pravý dolní špičák rotován proti směru hodinových ručiček asi o 90°. Na pravém dolním špičáku jsou patrné dva proužky hypoplazie skloviny z poruchy vývoje zubu, odpovídající věku mezi třemi až čtyřmi lety.

Sáček č. 2

Kosti patří nejméně dvěma jedincům. Část kostí patří pravděpodobně nedospělému jedinci, část kostí dospělé osobě. Nedospělému jedinci můžeme přiřadit některé krční obratle, část zlomků žeber, zlomky lopatek a některé dlouhé kosti. Staršímu jedinci patří kost pažní, některé zlomky žeber a snad i články prstů nohou a rukou.

1: Mladší jedinec

Obratle: Dva krční obratle, z nichž jeden je sedmý. Oblouky jsou přirostlé, na tělech obratlů jsou ještě stopy po přirůstání prstencových epifýz. Trnový výběžek sedmého obratle má nepřirostlou epifýzu.

Lopatky: Zlomek pravé lopatky střední stavby. Kloubní jamka má ovoidní tvar. Nadpažek není ještě přirostlý.

Klíční kosti: Zlomek střední části gracilní klíční kosti, pravděpodobně levé.

Kosti předloktí: Vřetenní kosti jsou velmi gracilní se slabými svalovými úpony. Dolní epifýzy jsou zcela volné, levá se nachází v nálezu. Pravá loketní kost je také gracilní se slabými svalovými úpony.

Ostatní kosti: Zlomky žeber jsou gracilní. Levá kost holenní má ulomený dolní konec. Horní epifýza je přirostlá. Ke kostem mladšího jedince lze přiřadit i zlomek loďkovité kosti z nohy, která ještě nemá obvyklou velikost.

2: Kosti staršího jedince

Ostatní kosti musíme přiřadit spíše staršímu jedinci. Jde o zlomky obratlů, žeber lopatek, kosti rukou a nohou, neúplnou kost pažní a lýtkovou.

Pažní kost: Pažní kost je bez hlavičky. Je robustní, se silnými svalovými úpony. Na dolním konci drsnatiny pro deltový sval je vytvořena 2 mm vysoká exostóza. Kloubní plochy jsou hladké

Ostatní kosti: Na okrajích kloubní jamky pravé lopatky je artrotický kostěný lem. Artróza je vytvořena i na hlavičce záprstní kosti pravého palce ruky. Na lýtkové kosti jsou silné svalové úpony.

Mezi lidskými kostmi je i několik zlomků kostí velkého zvířete.

Závěr: Lidské kosti složené za hlavou hlavního pohřbu v západní stěně pocházejí nejméně ze dvou jedinců. Jeden z jedinců je pravděpodobně nedospělý, druhý jedinec je muž ve věku 50 až 60 let.

Sáček č. 194/93 – lidské kosti z jižní části hrobu, ve východní stěně.

Lebka, zlomky lopatek, žeber, neúplné kosti pažní, levá kolenní česka, volné zuby.

Lebka: Čtyři trvalé zuby (horní střední řezáky, dolní střední řezák a třenový zub) bez zubního kazu a s minimální abrazí. Na středních řezácích jsou patrné dva proužky hypoplazie skloviny.

Kosti pažní: Kosti jsou střední stavby se silnými svalovými úpony. Hlavice kostí ještě nejsou přirostlé. Na dolních koncích svalových úponů pro deltovitý sval jsou symetricky vytvořeny kostní výrůstky.

Závěr: V hrobě č. 22d byla jako hlavní pohřeb identifikována kostra muže ve věku 30 až 40 let. Dřívější narušené pohřby představují pohřeb ženy ve věku 15 až 20 let, ženy ve věku 40 až 50 let a pohřeb muže ve věku 50 až 60 let a velmi pravděpodobně i pohřeb dalšího gracilního jedince neurčeného pohlaví a věku.

4. Kostrový hrob č. 22e

V hrobě č. 22e byla pochována pouze kostra dítěte.

Sáček č. 162/93 – dětská kostra

Velmi špatně zachovaná dětská kostra je víceméně v anatomické poloze.

Lebka: Z lebky zachovány zlomky mozkovny, pyramidy kostí spánkové, zlomek dolní čelisti a volné zuby. Na spáncích kolem ušního otvoru na pravé hlavičce dolní čelisti je zelené zbarvení měďnatými ionty. Na zevních zvukovodech se ještě nacházejí neuzavřené otvory (foramina Huschkei). Podle stavu vývoje smíšeného chrupu můžeme odhadnout věk dítěte asi na 5 let.

Ostatní kosti: Zlomky dětských obratlů, žeber a dlouhých kostí končetin, které odpovídají věku, určenému na lebce. Na pravé straně atlasu je stejné zbarvení jako na pravé hlavičce dolní čelisti. Oblouky obratlů jsou ještě nepřirostlé k tělům.

Závěr: V hrobě č. 22e bylo pochováno dítě ve věku asi 5 let. Známky násilí ani onemocnění se nenašly.

5. Kostrový hrob č. 42

V hrobě je pochován pouze jeden jedinec. Kostra leží na pravém boku. Horní končetiny jsou položeny na prsou, dolní končetiny jsou ohnuty v kolenou.

Sáček č. 208/93 – lidská kostra

Lebka: Z lebky jsou zachovány zlomky mozkovny, obě jařmové kosti, část horní čelisti, dolní čelist a volné zuby. Lebka je robustní, se silnými lebečními kostmi a svalovými úpony. Týl je plochý. Nosní otvor je pravděpodobně úzce oválný. Horní čelist je pravděpodobně slabě prognátní. Špičáková jáma je střední. Kostěné patro je hluboké. Pohlavní znaky nejsou na samotné lebce příliš vyjádřeny s výjimkou silného jařmového oblouku a velkých bradavkových výběžků. Silně vyjádřené mužské pohlavní znaky jsou naopak na dolní čelisti, která je robustní, vysoká, s drsnatinami na vbočených čelistních úhlech. V chrupu chybí pouze pravá horní třetí stolička a levý dolní špičák. Levá horní třetí stolička je rudimentární, vpravo tuto ano-

málii nelze hodnotit. Chrup vykazuje abrazi asi 20–30 let. Na žádném z 28 trvalých zubů není zubní kaz, na zachovaných zubních lůžkách nejsou chorobné změny. Na lebce nejsou známky násilí ani chorob.

Obratle: Obratle jsou zachovány ve zlomcích. Jsou robustní. Nejlépe jsou zachované první dva krční obratle, které jsou bez degenerativních změn.

Zlomky žeber a lopatek jsou střední až robustní. Kostí nohou jsou drobné.

Klíční kosti: Obě kosti mají oba odlomené konce a jsou střední stavby se silnými svalovými úpony. Pravá kost je výrazně silnější.

Kosti pažní: Pravá kost je neúplná. Kostí mají střední stavbu, svalové úpony jsou střední až silné. Obě kosti jsou přibližně stejně silné. Největší délka levé kosti je 296 mm.

Kosti předloktí: Kostí jsou gracilní se slabými svalovými úpony. Největší délka zcela zachované levé kosti vřetenní je 235 mm.

Páneve: Zlomky obou kyčelních kostí. Kostí pánve jsou robustní. Velké sedací zářezy jsou široké, ale pravděpodobně asymetrické. Předboltcové žlábkové nejsou vytvořeny, naopak jsou vytvořeny hrbolky pro úpony hruškovitého svalu. Boltcovitá plocha na pravé kosti má mladistvý vzhled.

Kosti stehenní: Levá stehenní kost je neúplná, pravá poškozená. Kostí jsou střední stavby se středními svalovými úpony. Kloubní plochy jsou hladké. Největší délka pravé stehenní kosti je nejméně 424 mm.

Závěr: V hrobě č. 42 byl pochován muž asi ve věku 20–30 let s výškou postavy asi 164 cm. Lebka je robustní, se silnými svalovými úpony, s plochým týlem a pravděpodobně s úzce oválným nosním otvorem. Horní čelist je pravděpodobně slabě prognátní. Špičáková jáma je střední. Kostěné patro je hluboké. Levá horní třetí stolička je zakrnělá, vpravo nelze tuto anomálii hodnotit. Kostra je střední až robustní s gracilními kostmi předloktí. Chrup je bez zubních kazů.

6. Kostrový hrob č. 48

V hrobě se nacházejí kosterní pozůstatky několika jedinců, dospělých i dětí.

Sáček č. 220/93 – kosti z jižní části hrobu u hlav.

Kosterní pozůstatky několika jedinců. Mozkovna, horní a dolní čelist většího dítěte, zlomek pravé spánkové kosti jiného dítěte, o něco staršího a dvě mozkovny a dvě dolní čelisti z dospělého jedince. Kromě toho jsou v nálezu ještě drobné zlomky obratlů dospělého jedince.

1: Částečně zachovaná mozkovna většího dítěte s pravou jařmovou kostí, tvrdé patro horní čelisti, poškozená dolní čelist a část dialýzy kosti holenní. Na kostech klenby lební nejsou patrné žádné změny. Na čelní kosti je zachován v nadnosní části krátký úsek metopického švu. Spodinová část kosti týlní není ještě srostlá s týlní šupinou. Na bubínkovém prstenci je neuzavřený otvor (*foramen Huschkei*). Zuby smíšené dentice v různém stupni vývoje jsou bez zubního kazu. Podle vývoje chrupu můžeme určit věk dítěte na osm až devět let. Na jazykové plošce vnějších horních trvalých řezáků je zřetelná lopatkovitost.

2: V nálezu je zlomek pravé spánkové kosti o něco staršího dítěte, se zeleným zbarvením měďnatými ionty pod bradavkovým výběžkem.

3: Vrchol kalvy dospělého jedince z části čelní kosti a spojených zlomků kostí temenních. Kostí lební jsou nápadně ztlustělé. Na vnitřní straně mozkovny jsou švy zcela obliterovány, na vnější straně je obliterován věncový šev a téměř obliterovaný i šípový šev. Na temenních je několik hlubších zrnitých jamek (pacchionské granulace). Předpokládáme vyšší věk jedince, nejméně 40–50 let. Ztlustění lebních kostí, zejména kosti čelní, se častěji vyskytuje u žen.

4: Neúplná mozkovna dospělého jedince. Stavba lebky je spíše gracilní. Vertikální obrys je pravděpodobně ovoidní. Temeno stoupá k vrcholu, týl je mírně klenutý. Svalové úpony jsou slabé. Pohlavní znaky nejsou zřetelné. Na vnitřní straně mozkovny jsou všechny švy obliterované, na vnější straně mozkovny jsou srostlé, ale částečně ještě patrné. Pravděpodobně jde o maturního jedince nad 50 let.

5: Téměř kompletní dolní čelist je robustní a vysoká. Má silně vytvořený bradový hrbol a vybočené úhly s drsnatinami. Na základě těchto znaků můžeme určit mužské pohlaví jedince. V čelisti je zachováno 13 trvalých zubů s pravidelnou abrazí. Ostatní zuby jsou ztraceny až posmrtně. Stupeň abraze určuje věk jedince nejméně na 50 let. Dolní zubní oblouk má parabolický tvar. K dolní čelisti patří i malý zlomek horní čelisti a čtyři volné zuby se stejným stupněm abraze a zachování.

6: Poškozená levá polovina dolní čelisti s první a druhou stoličkou. Tělo čelisti je mnohem nižší než u předchozí. Úhel čelisti je vbočený s naznačenou drsnatinou. Tvar dolní čelisti svědčí spíše pro ženské pohlaví. Abraze stoliček odpovídá věku nejméně 40–50 let.

U kosterních pozůstatků dospělých jedinců nelze jednoznačně přiřadit k mozkovnam příslušné dolní čelisti, stejně tak nelze ani definitivně rozhodnout, z kolika jedinců kosterní pozůstatky pocházejí (2–4).

Sáček č. 221/93 – lidské kosti ze severní části hrobu

Drobné zlomky obratlů, žeber, lopatek, kostí rukou a podobně z dítěte a dospělých jedinců ze sáčku č. 220. Nalezen další zlomek z dítěte č. 2 se zeleným zbarvením.

Sáček č. 248/93 – kostra z hlavního pohřbu

V nálezu jsou kosti několika jedinců:

1: Kostí dítěte. Dlouhé kosti končetin a zlomek pánve většího dítěte. Délka levé dialýzy kosti holenní odpovídá věku asi devíti let. Ostatní kosti jsou poškozené, ale poročně odpovídají kosti holenní.

2: Zlomky pánevních kostí a dlouhých kostí končetin dospělých jedinců. Kostí pocházejí nejméně ze dvou jedinců, protože v nálezu se nacházejí tři klíční, stehenní a holenní kosti.

Páneve: Jeden zlomek gracilní pánevní kosti patří nepochybně muži. Velký sedací zářez je úzký a asymetrický. Předboltcový žlábek není vytvořen, naopak je silně vytvořen hrbolky pyramidového svalu. U zlomku pánve z druhého jedince nelze pohlaví určit.

Závěr: V hrobě č. 48 jsou kosterní pozůstatky několika jedinců. Je zde pochováno dítě ve věku 8 až 9 let s lopatkovitě utvářenými horními vnějšími řezáky a nejméně dva dospělí jedinci. Z dospělých jedinců se v hrobě nacházejí dvě neúplné mozkovny a dvě dolní čelisti. K mozkovnam však nelze jednoznačně přiřadit příslušné dolní čelisti, a tak nelze ani definitivně rozhodnout, z kolika jedinců kosterní pozůstatky v hrobě pocházejí, protože

dolní čelisti mohou pocházet z jiných jedinců než mozgovny. Dva jedinci se dožili vysokého věku, 40–50 let, jeden z nich je zřejmě ještě o něco starší. Jeden z pohřbených jedinců je muž s gracilní pávní. Kromě toho se v hrobě nacházejí i dva zlomky lebky z dítěte o něco staršího.

7. Hrob č. 52

Sáček č. 313/93 – lidské kosti z jižní a střední části hrobu a lebky č. 1 a 2

Lebka č. 1: Z lebky se zachovala neúplná mozgovna, levá strana horní čelisti a bradová část dolní. Mozgovna je střední stavby, dlouholebá (dolichomorfní) s elipsoidním vertikálním obrysem. Čelo je mírně ubíhající, temeno opisuje jednoduchý oblouk a týl je plochý. Lebka je dlouhá. Má mužské pohlavní znaky, zejména jsou nápadné mohutné nadočnicové oblouky. Z vnitřní strany mozgovny jsou všechny švy srostlé, z vnější strany začíná srůstat i šev lambdový. Abraze zubů je pokročilá a odpovídá věku nad 50 let.

Lebka č. 2: Z lebky je částečně zachována mozgovna, horní a dolní čelist. Celkem je zachováno 26 zubů. Mozgovna je robustní, lební kosti jsou silné. Je dlouholebá (dolichomorfní) s elipsoidním vertikálním obrysem. Čelo je mírně ubíhavé, temeno opisuje jednoduchý oblouk, týl je plochý. Je dlouhá. Horní čelist je mohutná, patro je hluboké, špičáková jáma je střední. Lebka je podle nadočnicových oblouků, bradavkových výběžků a šijové roviny na týlní kosti spíše mužská. Všechny úseky lebečních švů jsou volné, v lambdovém švu jsou vsuté kůstky, na obou stranách jsou větší vsuté kůstky (o průměru asi 13 mm) v bodě asterion. Abraze chrupu odpovídá věku 30 až 40 let. Na dvou zubech je zubní kaz.

Kosti: Mezi kostmi se našla další poškozená dolní čelist bez zubů, pravděpodobně jedince vyššího věku.

Na jednom zlomku gracilního žebra je stav po jeho zlomenině s následným zánětem.

V nálezů jsou dlouhé kosti horních končetin tří jedinců. Kosti z jednoho jedince jsou gracilní. U dvou zbývajících jsou kosti přibližně stejně robustní. Není možné je přiřadit k lebkám. U jednoho z nich se na pažní kosti oboustranně nacházejí nadkladkové otvory.

Mimo dalších zlomků dlouhých kostí končetin se zde nacházejí zlomky žebor, obratlů, lopatek, kostí nohou a rukou a zejména dva větší zlomky mužské a ženské pánve.

Sáček č. 314/93

Lebka č. 3: Z lebky je zachována neúplná mozgovna, levá jármová kost a zlomky horní čelisti, zejména její levé poloviny, se zuby. Lebka je střední stavby, šijové svalstvo je silně vyvinuté. Čelo je kolmé, temeno opisuje jednoduchý oblouk, týl je zalomený s týlním hřebenem. Zadní obrys je pravděpodobně domovitý. Délka lebky je 177 mm. Pohlavní znaky jsou s výjimkou šijové roviny na týlní kosti ženské. Švy jsou z vnější strany volné, z vnitřní strany srůstá šipový šev. Z horní čelisti je zachováno 8 volných zubů, vlevo chybí pouze vnější řezák, je zachována i pravá první stolička. Abraze zubů je rovnoměrná, stupeň odpovídá věku 30 až 40 let.

Závěr: Žena ve věku 30–40 let s dlouhou, středně vyvinutou dolichomorfní lebkou se silně šijovým svalstvem.

Lebka č. 4: Levá polovina mozgovny je dlouholebá (dolichomorfní), střední stavby se středními svalovými úpony. Délka lebky je asi 193 mm. V lambdovém švu

jsou vsuté kosti. Vertikální obrys lebky je pravděpodobně elipsovitý. Čelo je kolmé, temeno stoupá k vrcholu, týl je klenutý. Z vnitřní strany mozgovny začíná zarůstat věncový šev, z vnější je již částečně obliterovaný.

Sáček č. 253/93 – drobné kosti ze záspy

Drobné zlomky různých kostí z několika dospělých jedinců včetně zvířecí kosti mladého zvířete.

Závěr: V hrobě č. 52 se nacházely čtyři lebky a kosti postkranialního skeletu. Lebka č. 1 patří muži ve věku nad 50 let, lebka č. 2 patří pravděpodobně muži ve věku 30 až 40 let, lebka č. 3 patří ženě ve věku 30–35 let a lebka č. 4 dospělému jedinci neurčitelného pohlaví a maturního věku (40–60 let). Kosti nelze k lebkám přiřadit.

8. Hrob č. 53

V hrobě byly pochovány dvě děti

Sáček č. 252/93 – dětská kostra A

Drobné zlomky mozgovny malého dítěte a třináct volných zubů. Kolem ušního otvoru je zelené zbarvení měďnatými ionty. Podle vývoje zubů jde o dítě asi ve věku 4 roky.

Sáček č. 257/93 – dětská kostra B

Kostra nedospělého jedince.

Lebka: Z lebky je zachována neúplná mozgovna, dolní čelist a 23 volných trvalých zubů. Čelo je kolmé, temeno opisuje plynulý oblouk. Svalové úpony jsou slabé. Dolní čelist je střední stavby, bradový hrbol je naznačený, brada slabě vystupuje. Úhly čelisti jsou slabě vystupující bez drsnatin. Dolní zubní oblouk parabolický. Pohlavní znaky na lebce jsou ženské, ale při určování pohlaví musíme být opatrní, protože u ne zcela dospělých jedinců nejsou ještě pohlavní znaky na kostě dobře vyjádřeny. Nad bodem lambda je vsutá kost. Třetí stoličky nejsou ještě prořezány, druhé nemají ještě uzavřené kořenové kanálky. Abraze zubů je minimální. Podle chrupu můžeme odhadnout věk dítěte asi na patnáct let.

Páteř: Atlas a čepovec je poškozen. Jinak převažují hrudní obratle. Všechny obratle jsou gracilní a nemají přirostlé prstencové epifýzy.

Klíční kosti: Klíční kosti jsou bez ulomených konců, střední stavby, se silnými svalovými úpony.

Kosti pažní: Horní epifýzy jsou nepřirostlé, dolní jsou přirostlé. Na pravé kosti holenní je nepřirostlý dolní konec. Na zlomku dolního konce kosti loketní je epifýza přirostlá.

Část dolní čelisti velkého zvířete a několik dalších zlomků zvířecích kostí.

Závěr: V hrobě č. 53 byly pochovány dvě děti ve věku kolem čtyř a patnácti let. Mezi kostmi staršího dítěte byly i zvířecí kosti.

9. Hrob č. 57

V hrobě je pochováno několik jedinců.

Sáček č. 269/93 – kostra z hlavního pohřbu a přiložená lebka

Lebka 1: Lebka navazuje týlními hrboly na krční obratle z hrobu. Z lebky je zachována mozgovna, pravá polovina lůžkového výběžku horní čelisti a dolní čelist bez pravého ramene. Čelo je pravděpodobně kolmé, temeno opisuje jednoduchý oblouk a týl je plochý. Pohlaví na lebce nelze

určit, pohlavní znaky jsou neurčité. Chrupavčité spojení mezi kostí klínovou a týlní je uzavřeno. Všechny švy jsou volné. Abraze zubů je minimální. Třetí stolička prořezává, druhá stolička je již plně vyvinuta. Z těchto důvodů můžeme odhadovat věk jedince kolem dvanácti let. Ve stropu levé očnice se nachází okrsek pórovité kosti (cribra orbitalia), jehož výskyt se spojuje s anémií.

Obratle: V nálezu jsou první čtyři krční a první hrudní obratel, které jsou velmi drobné.

Klíční kost: Zlomek klíční kosti naznačuje tenký a dlouhý tvar.

Kosti pažní: Zlomky z kostí pažních jsou gracilní. Epifýzy jsou přirostlé.

Kosti předloktí: Zlomky kostí jsou gracilní se středními svalovými úpony.

Kosti rukou: Kosti rukou jsou velmi drobné.

Páneve: Zlomky kyčelní a sedací kosti neumožňují určit pohlaví jedince.

Kosti stehenní: Obě kosti střední stavby mají ulomené horní konce. Horní konce dialýz jsou předozadně oploštělé. Svalové úpony jsou středně vyvinuty.

Kosti holenní: Zlomky gracilních kostí s přirostlými epifýzami.

Lebka 2: Z lebky zachována téměř celá levá polovina. Lebka je gracilní, se slabými lebními kostmi a svalovými úpony, dlouholebá (dolichomorfní). Z pohledu shora je elipsoidní, má téměř vertikální čelo, ploché temeno a plochý týl. Zadní obrys lebky je domovitý. Očnice jsou šikmo obdélníkové, nosní otvor je srdčitý. Horní čelist má mělkou špičkovou jámu. Kostěné patro je hluboké. Horní zubní oblouk je parabolický. V zubním oblouku se nachází 13 trvalých zubů, ostatní zuby byly ztraceny posmrtně. Zuby jsou drobné, bez zubního kazu, na prázdných zubních lůžkách nejsou zánětlivé změny. Všechny zuby jsou již zcela vyvinuté, s výjimkou třetích stoliček, které nejsou v okluzní ploše. Abraze zubů odpovídá věku 20–30 let. Pohlavní znaky na lebce i dolní čelisti jsou ženské. Nadočnicové oblouky jsou naznačené, bradavkové výběžky jsou malé, zevní týlní hrbol není vytvořen. Všechny zachované úseky lebečních švů jsou volné. Na čelní kosti je zachován v celé délce metopický šev. Lebka je dlouhá a úzká. Na lebce nejsou známky násilí ani chorob.

Sáček č. 298/93 – lidské kosti shrnuté u východní stěny
Drobné zlomky lebky, obratlů, žeber, lopatek a dlouhých kostí končetin střední stavby dospělého jedince, pravděpodobně maturního věku (40 až 60 let) neurčeného pohlaví.

Závěr: V hrobě č. 57 se nacházely dvě lebky a pohřeb jednoho jedince. Náležitost lebky k ostatnímu skeletu byla ověřena kontaktem a atlasem. Zatímco u lebky, která souvisí s kostrou nelze jednoznačně pohlaví určit, druhá lebka je velmi pravděpodobně ženská. Oba jedinci jsou přibližně stejného věku, malý rozdíl ve vývoji třetí stoličky nerozhoduje, protože prořezávání třetí stoličky má velkou časovou variabilitu. Věk obou jedinců můžeme určit kolem 20 let.

10. Hrob č. 58

V hrobě č. 58 byl pochován pouze jeden jedinec.

Sáček č. 310/93 – lidská kostra

Lebka: Mozkovna je zachována ve zlomcích, všechny zachované úseky švů jsou volné. Dále je zachována pravá

polovina horní čelisti a téměř celá dolní čelist. Chrup je téměř kompletní, je zachováno 31 trvalých zubů, chybí pouze první horní pravý třenový zub. Třetí stoličky nejsou ještě v okluzní rovině a nejsou ani plně mineralizovány. Dolní zubní oblouk je hyperbolický. Podle vývoje chrupu můžeme určit věk jedince kolem 20 let. Na první dolní pravé stoličce je kaz na okluzní ploše.

Ostatní kosti: Značně narušené diafýzy všech dlouhých kostí končetin. Jsou patrně velmi silné svalové úpony, zejména na kostech dolních končetin. Kosti mají střední stavbu. Zlomky pánve nemají zachovány pohlavní znaky.

V nálezu jsou i drobné zlomky žeber, obratlů, kostí nohou a rukou. Je zde pravděpodobně i samostatná epifýza vřetenní kosti, což svědčí o tom, že jedinec je nedospělý.

Závěr: V hrobě byl pochován jedinec ve věku kolem 20 let. Pohlaví nelze určit. Měl středně vyvinutou kostru se silnými svalovými úpony zejména na dolních končetinách. Na první pravé dolní stoličce měl zubní kaz.

11. Hrob č. 60

Sáček č. 275/93 – drobné kosti ze zásypu

Několik drobných zlomků z diafýz dětských dlouhých kostí.

Sáček č. 286/93 – lidské kosti z pohřbu

Pohřeb dítěte: Drobné zlomky mozkovny a dlouhých kostí končetin malého dítěte. Trvalý střední horní řezák s neuzavřeným kořenovým kanálkem. Podle vývoje řezáku můžeme odhadnout věk dítěte kolem devíti let.

Sáček č. 296/93 – lidské kosti z pohřbu

Pohřeb dítěte: Zlomky mozkovny, dlouhých kostí (klíční, stehenní aj.) a 17 volných dětských zubů smíšené dentice v různém stupni vývoje. Podle vývoje chrupu můžeme věk dítěte odhadnout na 8 až 9 let.

Závěr: Všechny kosti z hrobu č. 60 patří jednomu jedinci. Jde o dítě ve věku 8 až 9 let. Celkem 18 volných zubů smíšené dentice je bez zubního kazu.

12. Hrob č. 61

V hrobě je pochován pouze jeden jedinec. Kostra leží na pravém boku. Horní končetiny jsou položeny na prsou, dolní končetiny jsou ohnuty v kolenou.

Sáček č. 297/93 – lidská kostra

Lebka: Z lebky je zachována mozkovna, levá jařmová kost, levá polovina dolní čelisti a všech třicet dva zubů trvalého chrupu. Stavba lebky je střední, dolichomorfní, se středními svalovými úpony. Čelo je mírně ustupující, temeno se zvedá k vrcholu a týl lebky je vyklenutý. Vertikální obrys lebky je pravděpodobně eliptický. Délka lebky je 188 mm. Dolní čelist je střední až robustní, s vybočenými čelistními úhly. Bradový hrbol je trojhranný.

Velké bradavkové výběžky, mohutná jařmová kost, utváření flanely a stavba dolní čelisti dovolují určit mužské pohlaví. Lebeční švy jsou s výjimkou švu lambdového srostlé jak na vnitřní, tak na vnější straně mozkovny. Abraze na zubech je rovnoměrná, ani na jednom zubu není zubní kaz. Zubní abraze odpovídá věku 30 až 40 let.

Páteř: Levá polovina atlasu, zlomky hrudních a bederních obratlů střední stavby a přirostlými epifýzami. Kloubní plošky jsou hladké. Křížová kost ve tvaru rovnoarmenného trojúhelníku se skládá z pěti obratlů, je velmi málo zakřivená, střední stavby. Tělo je širší než křídla.

Klíční kosti: Zlomky klíčních kostí jsou střední stavby, se středními svalovými úpony.

Pažní kosti: Obě kosti jsou velmi poškozené. Jsou robustní, se středně vyvinutými svalovými úpony, odhadovaná největší délka pravé kosti je 320 mm.

Kosti předloktí: Kosti předloktí jsou silně poškozené, jsou spíše gracilní.

Pánevní: Zlomky kyčelních a levé sedací kosti. Kosti jsou střední stavby se středními svalovými úpony. Velký sedací zářez je úzký, asymetricky. Složený oblouk je jednoduchý, Předboltcový žlábek není vytvořen.

Kosti stehenní: Obě kosti mají silně narušené konce. Jsou robustní, předozadně zakřivené, se silnými svalovými úpony. Horní konce epifýz jsou předozadně oploštělé.

Kosti bérce: Kosti bérce jsou spíše robustní s odlomenými konci. Kosti holenní mají silné svalové úpony a jejich horní konce diafýz jsou předozadně oploštělé. Na lýtkových kostech je výrazná kanelace svalových úponů.

Ostatní kosti: Zlomky žeber, lopatek a kostí rukou a nohou jsou spíše robustní.

Závěr: V hrobě č. 61 byl pochován muž ve věku 30 až 40 let. Výšku postavy odhadujeme podle délky kosti pažní asi na 168 cm. Lebka je střední stavby, dlouhá a dochomorfní, se středně vytvořenými svalovými úpony, s mírně ustupujícím čelem, temeno se zvedá k vrcholu a týl lebky je vyklenutý. Vertikální obrys lebky je pravděpodobně eliptický. Celkově je kostra střední stavby, dolní končetiny jsou spíše robustní, kosti předloktí jsou gracilní. Ani na jednom zubu nebyl zjištěn zubní kaz.

13. Hrob č. 62

Sáček č. 290/93 – dětská kostra

Zlomky mozkovny, horní a dolní čelisti, žeber, dlouhých kostí končetin a 16 volných zubů smíšené dentice z kostry

dítěte. Podle vývoje chrupu můžeme věk dítěte určit asi na 7 let.

Závěr: Pohřeb asi sedmiletého dítěte.

14. Hrob č. 68

V hrobové jámě se nachází špatně zachovalá kostra nedospělého jedince a vrstva spálených kostí.

Sáček č. 276/93 – vrstva spálených kostí před hlavou u východní stěny

Střední až velké zlomky nedokonale spálených kostí pravděpodobně z dlouhých kostí. Všechny zlomky mají podobný charakter. Alespoň tři zlomky jsou nepochybně zvířecí a naopak nepochybně lidský zlomek kosti nebyl nalezen. Můžeme tedy předpokládat, že jde o spálené zvířecí kosti, ale ani příměs lidských kostí se nedá zcela vyloučit.

Sáček č. 295/93 – lidská kostra

Zlomky mozkovny, dlouhých kostí končetin a 25 trvalých volných zubů.

Lebka: Mozkovna zachována ve zlomcích. Největší zlomek tvoří temenní kosti. Lebni kosti jsou tenké. Všechny zachované úseky lebečních švů jsou volné. Druhé stoličky nemají ještě uzavřené kořenové kanálky, třetí mají vytvořenou pouze korunku. Podle vývoje chrupu můžeme odhadnout věk jedince okolo 15 let.

Ostatní kosti: Zlomky dlouhých kostí končetin (pažní kost).

Závěr: Pohřeb nedospělého jedince ve věku asi 15 let. Spálené kosti jsou pravděpodobně pouze zvířecího původu.

LITERATURA

Kostka, M. – Smejtek, L. 2012: Staroúnětické pohřebiště u Řepné ulice v Praze-Ďáblicích, Archeologie ve středních Čechách 16, 679–718.

AN ANTHROPOLOGICAL EVALUATION OF SKELETAL REMAINS FROM A CEMETERY OF THE ÚNĚTICE CULTURE IN PRAGUE-ĎÁBLICE

The article offers a basic anthropological description of human remains from 14 graves investigated at an Old Únětice cemetery near Řepná Street in Prague-Ďáblice. Eight graves contained the remains of just one person and in one grave, there were buried two individuals. In five graves, the individual from the main burial replaced original earlier graves, which was accompanied by their disturbance and by the displacement of skeletal remains of earlier buried individuals to non-anatomical positions.

VÍTEZSLAV KUŽELKA

NÁRODNÍ MUZEUM, VÁCLAVSKÉ NÁM. 68, 115 79 PRAHA 1
vitezslav_kuzelka@nm.cz